

משפטים

אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב * והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו, אזן * ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים * והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. רש"י * הי' דורש מקרא זה כמין חומר, מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה

א. בפרשתנו עה"פ: "ורצע אדוניו את אזנו במרצע" מפרש רש"י: "הימנית, או אינו אלא של שמאל, ת"ל אזן אזן לגו"ש נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע: תנוך אזנו הימנית מה להלך הימנית אף כאן הימנית".

בפשטות כוונתו של רש"י: בפסוק נאמר "ורצע אדוניו את אזנו גו" — לשון יחיד, ולא פירש אם אזן של ימין או אזן של שמאל, לכן מפרש רש"י שהכוונה לאזן "הימנית", דלמ"ד גז"ש ממצורע.

אמנם צלה"ב: מאריכות לשונו של רש"י "או אינו אלא של שמאל" (ד- לכא' מיותר הוא) משמע שבעצם מסתבר יותר שכוונת הכתוב היא לאזן השמאלית דוקא, אלא שמוכרח לפרש "הימנית" מצד הגז"ש ממצורע * — וצלה"ב הטעם?

ב. וממשיך רש"י (באותו דבור): "ומה * ראה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף, אמר ר' יוחנן בן זכאי

(6) בכמה מפרשים (מושב זקנים עה"ת, רא"ם, ריב"א, משכיל לדוד ועוד) הקשו דלא תגנוב" דעשה"ד (יתרו כ, יג) מיירי בגונב נפשות (ראה רש"י שם) והו"ל להביא מלא תגנובו" (קדושים יט, יא) שמדבר בגונב ממון [וראה חזקוני, משכיל לדוד ועוד שהגיהו דצ"ל לא תגנובו].

וראה רא"ם שתיריך: י"ל דה"ק אזן ש' שמעה בסיני לא תגנוב בדרך כללות שנכללה בו גם אוהרת לא תגנובו דמיירי בממון (ובפרט שכל המצות נכללות בעשה"ד — כפרש"י לקמן (כו, יב) מרס"ג).

ועד"ז י"ל ג"כ במ"ש רש"י אח"כ "אזן ששמעה על הר סיני כי לי בניי עבדים" (שאינו בעשה"ד כ"א בפ' בהר (כה, גה)) — שנכלל בדיבור הראשון "אנכי גו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", וראה פרש"י שם: כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. וראה לקח טוב (נג'ארא) הובא בתו"ש כאן אות קכב.

וי"ל שנכלל גם בדיבור הב' "לא יהי לך גו" — ע"פ ירושלמי פ"ק דקדושין (סוף ה"ב) "אזן ששמעה מהר סיני לא יהי לך אלקים אחרים על פני ופירקה מעלי' עומ"ש וקיבלה עלי' עול בוד"ד" (אבל בירושלמי שם ג"כ מסיים "אזן ששמעה בה"ס כי לי בניי עבדים").

ויל"ע באזהרות רס"ג (גופסו בסידורו), ואכ"מ.

- (7) קדושין כב, ב.
- (8) בהר שם, גה. וראה לעיל הערה 6.
- (9) קדושין שם. ברש"י כתיי אינו, וראה לקמן הערה 44.

- (1) כא ו.
- (2) מצורע יד, יז. כה. כה. בהכתוב שם הלשון "תנוך אזן המסרה הימנית", אבל בכל דפוסי רש"י וברש"י כתיי הוא כבפנים. וכ"ה במכילתא עה"פ, ספרי פ' ראה קכב.
- (3) מכילתא עה"פ (בשינוי לשון).
- (4) הרע"ב כתב: "או אינו כו' ר"ל או זה (ומהיכא תיתי לומר השמאלית ולא הימנית)"; אבל מלשון רש"י "או אינו אלא כו'" (ובפרט שאינו כותב "אזנו — איני יודע איוו ת"ל כו'" וכיו"ב) משמע דסברא לומר דהוי דוקא של שמאל וכבפנים.
- (5) מכילתא עה"פ (בשינוי לשון).

(ג) בדברי רש"י, דטעם הרציעה הוא מכיון ד"אזן זאת ששמעה . . לא תגנוב והלך וגנב . . תרצע. און זאת ששמעה . . כי לי בני" עבדים . . והלך . . תרצע" — אינו מובן :

(א) לפ"ז צריך להרצע תיכף משעבר על הציונים — ולמה אינו נרצע אלא עד שיעברו שש שנים יי, וגם אז דוקא אם "אמר יאמר העבד וגו'" ? (ב) למה אמרה תורה דין זה רק בגנב ואין לו לשלם ונמכר בבי"ד — הרי טעם הרציעה ("אזן זאת ששמעה . . והלך וגנב תרצע") שייך בכל גנב, גם כשיש לו מה לשלם.

(ג) טעם זה יי שייך הוא בכל ציווי התורה — ולפ"ז הי' צריך לרצוע על כל חטא ועון שיעבור עליו האדם, ולמה אמרה תורה דין זה רק במי שעבר על "לא תגנוב" או "כי לי בני" עבדים" יי ?

ג. גם צלה"ב בדברי רש"י :

(א) למה מביא רש"י טעם נוסף להרצעת מי שמכרוהו ב"ד (משום שעבר על לא תגנוב) : מכיון שאינו נרצע אלא לאחר שיעברו שש שנים

(11) ואף ד"ל שדוקא לאחר שש כש"אומר אהבתי את אדוני אז עונו גדול ביותר (דשנה בחטאו — ראה משכיל לדוד) ולכן מענישים אותו, אבל מפשטות לשון רש"י הלך וקנה אדון לעצמו מוכח דקאי על מה ש"הלך וקנה" לכתחילה, כדלקמן ס"ג, וראה לקמן ס"ה.

(12) הקושיא שבפנים היא בעיקרה בנו"גע להטעם ד"שמעה לא תגנוב", כי בהטעם ד"שמעה כי לי בני" עבדים", י"ל שזהו ציווי כללי ועיקרי להיות "עבד ה'", משא"כ ציונים פרטים.

(13) ראה גם מושב וקנים עה"ת, רא"ם, גו"א, משכיל לדוד, ועוד.

דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כש"פסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני" עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם".

וצריך להבין :

(א) און ששמעה "תרצע" הרי (אינו מסביר למה און הימנית דוקא נרצעת אלא) זהו טעם למה און נרצעת ולא אחד מכל שאר אברים שבגוף, ובמילא אין לזה קשר ושייכות למ"ש רש"י לפנ"ז שהכוונה ב"אזנו" לאון "הימ" גית" דוקא — והו"ל לרש"י לכתבם בשני דיבורים נפרדים, או עכ"פ בלא וא"ו המוסיף : מה ראה ולא ומה ראה ?

(ב) ביותר קשה מה שהביא רש"י אח"כ (באותו דבור) הדרש דר"ש "מה נשתנו דלת ומזוזה כו" : דאם כוונתו של רש"י לפרש הטעם למה "נשתנו דלת ומזוזה כו" הו"ל לרש"י לפרשו לפנ"ז (ובדבור בפ"ע) על התיבות "אל הדלת או אל המזוזה" ; ובהכרח לומר דע"פ פשט"מ אי"ז קושיא (וכ" דיוק לשון רש"י : ר"ש הי' דורש כו' מה נשתנו כו'), אלא שבא בהמשך למה שפירש"י לפנ"ז יי, וצלה"ב ה" שייכות של דרשת ר"ש לדברי רש"י שלפניו ?

(10) בדפוס ראשון ושני באו דרשות ריב"ז ור"ש בסדר הפוך — קודם הפי' דר"ש ואח"כ פירושו של ריב"ז * . אבל ברוב הדפוסים הוא ככפנים.

(* לכאורה י"ל הטעם כי "והגישו אל הדלת וגו'" בא בכתוב לפני "ורצע גו' אזנו". אבל אינו — כי לפ"ז הו"ל לרש"י לפרשו לפנ"ז ובדיבור בפ"ע על התיבות "אל הדלת או אל המזוזה", ככפנים.

(ד) דובר כמה פעמים יי שכשרש"י מביא את השם של בעל המימרא הוא בכדי לבאר עפ"י איזה ענין בפשט"מ — אלא שאין זה ענין קשה כ"כ, ורק תלמיד זריו וממולח ישאל א"ו, וע"כ מרמזו רש"י בזה שמביא השם של בעל המימרא; וצ"ל מהי הקושיא בפשט"מ שרש"י מתרצה בזה שמביא את השם של בעל המימרא.

ד. והביאור בכל זה:

עיקר כוונת רש"י במ"ש "ומה ראה און להרצע כו" אינו לפרש טעמא דקרא למה בחרה התורה באון דוקא (— כי בדרך הפשט אין הכרח ליתן טעם לפרטי דיני התורה²⁰) אלא שהיא קושיא המתעוררת (בפשטות הכתובים) ע"י פירושו ד"אזנו" היינו "הימנית", וכדלקמן.

ויובן בהקדם תמי' בעצם הענין: למה מגיע דוקא לעבד זה עונש בוינן תמידי ומום²¹ כרציעה? ואדרבא — המדובר הוא במי שגנב ואא"פ לו להחזיר הגניבה או לשלם, שע"ד הרגיל הוא מפני שעני מדוכא הוא וגנב להשקיט רעבונו ורעבון ב"ב, העניות העבירה אותו על דעתו ועל דעת קונו²² — ולמה יענש עונש חמור

כתוב הלשון "כמין חומר" גם בריב"ז, אבל בכל הדפוסים (וברש"י כתי"י) אינו.

(19) ראה לקו"ש ת"ה ע' 191, 204.
(20) ואף שבנדוד יש מקום לבאר טעמי הדינים בפשט"מ מכיון שהדינים הנאמרים כאן הם בסוג דמשפטים, מ"מ, אינו מתאים כ"כ ל' רש"י "ומה ראה און כו" אמר כו" — בסגנון קושיא ותירוץ. — ולהעיר ש' רש"י אינו מביא הטעם (ע"ד הרמז) למה מרצע (ראה בעה"ט. דעת זקנים מבעה"ת).
(21) ראה מכילתא הפלוגתא אם כהן נרצע.

(22) עירובין מא, ב.

ויחליט מרצונו להשאר אצל אדונו, הרי גם הוא נרצע רק כשנעשה "מוכר עצמו" — כש"קנה אדון לעצמו"²³?

(ב) ב"מוכר עצמו" כתב רש"י "און ששמעה כי לי בנ"י עבדים. . . והלך וקנה אדון לעצמו תרצע", היינו, ש' מענישים אותו על שהלך ומכר את עצמו בתחלה²⁴ — ומדוע לא פירש בפשטות הכתובים שנענש על טענתו עכשיו "לא אצא חפשי"?

(ג) ידוע²⁵ דרכו של רש"י שמעתיק מהגמרא ומדרשים רק התיבות הנצ"רות לפירושו ע"פ פשט"מ, ולפ"ו צלה"ב בנדוד: (א) מהו הדיוק ב"ששמעה על הר סיני" — לכאור' הי' מספיק "ששמעה (סתם יי)" ? (ב) מה נוגע להקדים בדרשת ר"ש ש'הי' דורש מקרא זה כמין חומר²⁶ ?

(14) ובפרט שכן מפורש בקדושין שם. ורש"י בחר בגירסת המכילתא דוקא. וראה גם תו"ת כאן (אות נז).

(15) וראה חזקוני: וא"ת והלא מתחלת שעבודו. . . מחוייב הוא מטעם זה. . . לפיכך גרס והולך זה וקונה כלומר לסוף שעבודו. . . והולך וחוזר וקונה אדון פעם שנית.

(16) ראה ג"כ לקו"ש ח"י שיחה א' לפ' וישב.

(17) ובפרט שבמכילתא לא נזכר הר סיני כ"א און ששמעה סתם, ובגמרא איתא "ש' שמעה קולי" ורש"י לא העתיק לשון זה*.
(18) ובפרט שבנדוד"ד עצמו במכילתא וב' גמרא נאמר לשון זה בדרש דריב"ז** ובו — אין רש"י מעתיקו (בדפוס ראשון ושני

* ברש"י כתי"י כתוב: ששמעה קולי בסיני. אבל בכל הדפוסים (גם בדפוס ראשון ושני) לא ננתק לשון זה. וראה לקמן הערה 35.

** ולהעיר שבדרשותיו של ריב"ז מצינו עוד בל' זה (תוספתא ב"ק ז, ב): "חמשה דברים הי' ריב"ז אומר כמין חומר".

כהה"י, מסתבר שהרציעה תהי' באזן השמאלית הפחותה ולא באזן הימנית המעולה.

ולכן, לאחר שפרש"י שהכוונה ב"אזן" היא לאזן "הימנית", מקשה "או אינו אלא של שמאל", היינו: אדרבא הרי מסתבר כנ"ל שהכוונה לאזן של שמאל? ומתרחץ גזו"ש ממצורע, שמ"טעם זה מוכרח לפרש "הימנית" (היפך ממה שמסתבר בפשטו"י).

אבל עי"ז מתעוררת השאלה יי. ומה ראה און להירצע? כיון שהתורה צייתה לרצוע "און הימנית" משמע שלא נבחר האזן להירצע בכדי למעט בענשו אלא מטעם אחר; וא"כ מה ראה און להירצע מכל שאר אברים שבגוף?

ומסביר רש"י: "און ששמעה על הר סיני . . . תרצע". והיינו דעונש זה צ"ל דוקא בהאזן מכיון שאזון שמעה

(28) שם ט.

(29) עפ"ז יש להמתיק ג"כ מה שצריך לגז"ש דוקא, ולא בנין אב וכדומה — כי יש לחלק דבגווי"ד שיש למעט בענשו צ"ל של שמאל דוקא, כבסנים. וראה רש"י ד"ה און (יבמות קד, א): "און און מופנה משני צדדין בין במצורע בין בנרצע". וראה ג"כ רע"ב על פירש"י כאן.

(30) במשכיל לדוד תירץ (ערי"ז) וכלי גז"ש הו"א שהרציעה היא באל"ל דאון שהוא בשר דק ורך ואין בו אלא מעט צער, אבל השתא שכתב רש"י דילפינן גז"ש ממצורע א"כ כיון דאין גז"ש למחצה הרי מה להלן בגוף האזן ממש דהיינו בתנוך הי"ג דכוחה א"כ הרי יש שם צער גדול כמו במקום אחר ומעתה איכא לאקשו"י מה ראתה און כו'.

אבל בפרש"י כאן לא נזכר כלל שמקום הרציעה הוא תנוך האזן (וראה מכילתא עה"פ. קרושין כא, ב).

כזה, (ועדמש"כ יי: "לא יכוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב")?

וכן במוכר עצמו לעבד מצד דחקו: זה שהשפיל א"ע וקיבל עליו מרותו של אדון, מוכיח שהציקתו ענייתו עד כדי שיעשה דבר שהוא בניגוד לטבע האדם.

וכמו"כ אין לענשו עד כ"כ על רצונו עכשיו להישאר אצל אדונו ("לא אצא חפשי") דהרי טענתו שכלית היא "אהבתי גו' את אשתי ואת בני גו'" (היינו האשה שנתן לו אדונו והילדים שילדה לו) ובצאתו לחפשי יהא מוכרח להפרד מהם כמ"ש יי: "האשה וילדי' תהי' לאדוני" — והרי על אהבה זו נאמר: "הוא אמר ויהי הוא ציווה ויעמוד" יי.

ומצד תמי' זו, צריך לומר שאדרבא בחרה התורה בעונש בלתי רגיל זה כי זה עונש קל ביותר, ועד כ"כ — שהיו רגילים לרצוע האזון מרצונם הטוב בכדי לתת בו גזם — אנשים ונשים בנים ובנות יי.

ה. אולם ע"פ הנ"ל — דהטעם (ע"ד הפשט) למה נבחר האזן דוקא להרצע הוא בכדי להקל בהעונש — מסתבר שהרציעה תהי' באזן השמאלית דוקא. כיון ששמאל פחותה מ"ימין, וע"ד שפרש"י בנוגע ליד שמאל "ידכה" יי — "יד שמאל . . . יד שהיא

(23) משלי ו, ל.

(24) שרשתנו כא, ד.

(25) שבת קנב, א. וראה תניא פמ"ט

שע"ז קאי הציחוי בק"ש בכל לבבך — כי לבבו של אדם קשורה בהן בטבעו.

(26) תשא לב, כג.

(27) בא יג, טז.

עד"ז מובן במוכר עצמו מצד דחקו יי: בשעת מעשה אין להענישו ברציעה מכיון דאנוס הוא מצד דחקו; אבל כאם אח"ז טוען „אהבתי את אדוני וגו'“ ואינו רוצה לצאת חפשי יי הרי מוכיח בזה שאין ענין זה — להיות עבד — חמור אצלו, וכשמכר א"ע לכתחלה לא הי' רק מצד אנוס דחקו אלא שלא איכפת לו להיות עבד.

— ולכן עם היות שעל רצונו עכשיו להשאר אצל אדונו אין לענשו בעונש דרציעה שהרי (במקצת עכ"פ) אנוס הוא מצד אהבתו הטבעית אל אשתו ובניו כנ"ל — מ"מ מובן מטענתו „אהבתי את אדוני“ שלא איכפת לי (כ"כ) להיות עבד ומוכיח סופו על תחלתו שלא מכר א"ע מלכתחלה מצד אנוס דחקו אלא מרצונו הטוב יי, ולכן נרצע על ש„הלך וקנה אדון לעצמו“.

עפ"ז מובן ג"כ שזה (שלא הלך

ציוויים אלו על הר סיני ועברה עליהם) ולכן גם נענש המעולה שבאונים שהיא עיקר השומעת — און הימנית (דוקא).

ו. ולבאר הטעם למה מגיע לנרצע עונש כזה (רציעה), ממשיך רש"י דהטעם שהאון נרצע (במכרוהו ב"ד בגניבתו) הוא מפני „ששמעה לא תגנוב“ (ולא מטעם ששמעה „כי לי בני עבדים“ וזה קונה אדון לעצמו באומרו „לא אצא חפשי“); ועד"ז במוכר עצמו מענישים אותו על ש„הלך וקנה (מלכתחלה) אדון לעצמו“ (ולא על שאומר עכשיו „לא אצא חפשי“):

נת"ל דכשאדם גונב מחבירו ועובר על הציווי ד„לא תגנוב“, הרי אפשר לומר שאנוס הי' מצד דוחקו ומצוקתו, ולכן (עם היות שאין זה מצדיק הג' הגתו הלא טובה, מ"מ) אין לענשו בעונש דרציעה (וזוהו גם הטעם שלא כל גנב נענש בעונש זה).

אמנם מובן שכשאדם גונב לאנוסו, ה"ה מתבייש בזה ואין רצונו שית' פרסם קלונו ברבים; ואם נמכר לעבד ומתפרסם הדבר שנמכר בגניבתו מיצר לו במאד וכל עת שהותו אצל אדונו — עת קלונו — ה"ה מצפה לעת יציאתו לחירות.

ואם אינו בהול לצאת לחפשי, ואדרבה, רוצה להשאר אצל אדונו, ה"ז מוכיח שמעיקרא אין הדבר בזיון בעיניו, ועד שלא איכפת לו בפרסום הדבר שהוא עבד ע"י שגנב ונמכר בגניבתו; סופו מוכיח על תחילתו שגנב מצד תכונתו הרעה, ומה שעבר על הציווי „לא תגנוב“ לא הי' מפני דחקו, ולכן „און זאת ששמעה . . לא תגנוב . . תרצע“.

(31) ברא"ם כתב: דוחק הוא לומר ש מפני שכתחלת שש לא מכר עצמו אלא מחמת דוחקו אינו נקרא שולך וקנה אדון לעצמו, אבל ראה מושב זקנים: כשמוכר עצמו מפני דוחקו פעם ראשונה, נמכר מחמת עוני, ולכן אינו דין שירצע אבל כו'. וראה משכיל לדוד, ועוד.

(32) ובפרט שכיון שמוזנותיו ומוזנות אשתו ובניו על האדון (רש"י כא, ג) הרי ע"ד הרגיל יש לו הכסף שקיבל בעת ש מכר עצמו לעבד, ועוד: בעת יציאתו יעניק לו האדון כהציווי (ראה טו, יד) „הענק תעניק לו“ — הרי א"א לומר שרוצה הוא לישאר עבד מצד הדוחק שיהי' בעת יציאתו לחפשי.

(33) במשכיל לדוד תירץ, דאה"ג דהוה שייכא רציעה אפי' מתחלה . . אלא מיהא לא חייבה תורה אלא לנרצע לפי ששנה בחטא. אבל תירוץ זה אינו מספיק (וראה ג"כ לעיל הערה 11) דלפ"ז תשאר הקושיא למה לא ירצע גם על שאר חטאים אום ששנה בחטא.

לגנוב או למכור א"ע לעבד בכדי לי-
פרנס נפשו ונפשות ביתו, ומ"מ ציווה
לו "לא תגנוב" ואמר "כי לי בני
עבדים וגו'", והרי הקב"ה הוזהר ומפרנס
לכל בריותיו, בטח ימציא לו פרי-
נסתו, באופן אחר, ולא שיהי' מוכרח
לעבור על רצונו ית'. ולכן גם בהיותו
במצב דחוק, עליו לבטוח בהקב"ה
שבודאי יעזרהו ויחלצהו ממצוקתו;
ומכיון שהוא לא בטח בהקב"ה ועבר
על ציוויו לכן "אזן ששמעה... לא
תגנוב... תירצע, אזן זאת ששמעה...
כי לי בני עבדים... תירצע".

ח. והנה, להוסיף ביאור ולהמתיק
המבואר לעיל שהטעם על הרציעה
באזן הוא מכיון "ששמעה... כי לי
בני עבדים כו'", מוסיף רש"י ומביא
בהמשך לזה "ר"ש הי' דורש מקרא
זה וכו'" — דעפ"ז מבואר שבענין
דין (רציעת העבד) דייקה תורה בכל
פרטי העונש שיודגש וירומז בהם
הענין שבו חטא ("כי לי בני ישראל
עבדים").

ורש"י עצמו מבאר הטעם על מה
שהביא דרשת ר"ש, בזה שמעתיק ש-
"ר"ש הי' דורש מקרא זה כמין חומר":

(36) והוא ג"כ קיבל ע"ע וענה על
הן הן ועל לאו לאו" (פרש"י שם כ, א).
וראה בארוכה לקו"ש ח"ו ע' 119 ואילך.

(37) ראה שבת קז, ב: "יושב הקב"ה
וזן מקרני ראמים ועד וכו'".

(38) ראה כתובות סו, ב: שכל אויב
נותן הקב"ה פרנסתו כעתו.

(39) וגם במכרהו ב"ד — אף שאין
לענשו על מה שגרס להימכר כעבד, ועל
מה שאומר עכשיו אהבתי את אשתי מ"מ
הרי — ענין זה ד"כ לי בני עבדים-
שייך גם אליו ולכן יש בו ג"כ ההתמשו
אל הדלת וגו'".

וקנה אדון, אלא) שנמכר בכ"ד שלא
מרוצונו, אין לענשו מטעם "כי לי בני
עבדים וגו'" בשעת אמירתו "אהבתי
את אדוני וגו'", כיון דבשעה זו אנוס
הוא, כנ"ל; ולכן מוכרח רש"י לפרש
שמי שמכרהו ב"ד נרצע מפני שעבר
על "לא תגנוב".

ז. עפ"ז יובן ג"כ דיוקו של רש"י
"אזן ששמעה על הר סיני" — כי
בזה מודגש יותר חומר העון וטעם
העונש של ה"נרצע":

ציוויים אלו הרי שמע אותן על
הר סיני מפי הקב"ה, דגלוי וידוע
לפניו שאפשר הדבר שיבא האדם לידי
מצב של עניות ותדחק לו השעה ללכת

(34) וראה ג"כ במושב זקנים: "שזה
לא נמכר מרשות וכו' ואעפ"י שנתה מוכר
עצמו, מ"מ, אינו זאת המכירה מכירה, רק
מסיבת מכירת ב"ד". וכדאי שאין לענשו
על מה שגרס לכתחילה להמכר כעבד.

(35) בפש"מ: ויזכר אלקים את כל
הדברים האלה, ובפרש"י (יתרו כ, א):
שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור א',
וראה צידה לדרך על פרש"י (שם) ששמעו
ישראל והבינו מפי הקב"ה עצמו, וגם כש-
משה הי' מדבר ומשמיע הדברות לישראל
בפעם השני' (רש"י שם יט, יט) — היז
ש"חור ופירש על כל דבור ודבור בפ"ע"
היינו פ"י הדבור ששמעו מפי הקב"ה (ב'
דבור א'). ולהעיר שגם בפעם הב' הי' זה
עם קולו של הקב"ה — ראה צידה לדרך
על פרש"י (שם).

השיטות באופן אמירת ושמיעת עשה"ד
— ראה תו"ש ליתרו (כ, א) ס"ח ובמילואים
שם.

ולהעיר דבקדושתין (שם): אזן ששמעה
קולי כו', וראה רא"ם וצידה לדרך כאן
(— דקאי על מה ששמעו בפעם הא' רק
קולו של הקב"ה), ומה שלא כתב רש"י הי'
ששמעה קולי (ראה לעיל הערה 17 ובשוה"ג)
— י"ל מפני שבלשונו "ששמעה על הר
סיני" בטחם כולל גם מה ששמעו הדבור
ד"לא תגנוב" בפעם שני' ע"י משה כנ"ל.

שנתעורר ע"י פירושו בתחלת ד"ה "אזנו — הימנית" (וכנ"ל ס"ב ב' ארוכה); ולכן הביא רש"י הדרשה דר"ש בלא וא"ו המוסיף ולא בד"ה בפ"ע לפנ"ז על "אל הדלת גוי" כי דרש זה אינו אלא לפרש טעמא דקרא ואין זה ענינו של רש"י בפש"מ יי. וזהו שמדייק רש"י וכותב (השם של בעל המימרא) "ר"ש הי' דורש כו" שבוזה מרמו שפי' זה הוא רק טעמא דקרא. דר"ש שהוא "דריש טעמא דקרא" יי דרשו.

אמנם, מ"מ הביאו רש"י בהמשך להמימרא של ריב"ז מכיון שהוא דרש בה"מקרא" שהוא "כמין חומר" יי, כנ"ל.

הקושיא. ומה שר"ש לא ביאר הטעם די "ומה ראה און כו" (אף שענינו לפרש טעמא דקרא, וכבפנים) י"ל בפשטות ש' כבר פי' זה ריב"ז שהי' לפניו (כי סתם ר"ש היינו רשביי (רש"י ד"ה משמו, שבו עות ב, ב), תלמידו של רע"ק תלמיד רי אליעזר הגדול תלמיד ריב"ז)*.

(42) ועפ"ז יומתק שינוי הסדר בפרש"י, והשאלה "מה ראה און כו" לא הביאה בדברי ריב"ז — כי היא שאלה בפש"מ, כנ"ל ס"ב), והשאלה "ומה גשתנו כו" הביאה בדברי ר"ש — כי זוהי קושיא רק למאן דדריש טעמא דקרא).

(43) יומא מב, ב. יכמות כג. א. וש"ג. בגמרא (קדושין שם) הגירסא "ר"ש בר הי' דורש כו", וכ"ה בדפוס שני דרש"י. אבל בדפוס ראשון ושאר הדפוסים הוא כבפנים. ועפ"י המבואר בפנים מובן זה שרש"י בחר בהגירסא ר"ש (סתם) — כי ר"ש סתם הוא ידריש טעמא דקרא.

(44) וי"ל דזהו הטעם דברש"י כתיי ליתא הדרש דר"ש — כיון שאינו ענין עיקרי בפש"מ מצ"ע. וראה לעיל הערה 9.

(* אבל אין לומר שריב"ז סמך על ר"ש, ומוכרח לומר כבפנים ההערה.

"חומר" פירושה יי "צרוז המר- גליות וצרוז הבושם", ומדייק רש"י שפעולת פירוש זה בענינו הוא כעין פעולתם וענינם של "צרוז המרגליות וצרוז הבושם": המרגלית הנמצאת בחדר (ובפרט צרוז מרגליות) — ה"ה מפיצה אור ומאירה יי את החדר וה- דברים הנמצאים בתוכו — וכן כש- האדם נושאה לשם תכשיט ויופי הנה עם היותה במקום מסוים בגוף, ה"ה פועלת ומקשטת את כל האדם הנושאה — וכן "צרוז הבושם" פועל ומפיץ ריח טוב בכל סביבתו

— וזהו שכותב רש"י שפי' זה הוא "כמין חומר", והיינו שפי' זה בטעם הדבר "שנשתנו דלת ומזוזה" מפני שהיו "עבדים במצרים". ואמרת כי לי בניי עבדים כו" פועל ומוסיף הסברה גם בהענין הקודמו (שלכן נרצע האזן כיון "ששמעה". כי לי בניי עבדים כו").

והנה ע"פ כל הנ"ל מובן דאין כוונתו של רש"י בפירושו ד"ומה ראה און להירצע וכו" בכדי להסביר טעמא דקרא — דאין זה ענינו של רש"י בפירוש פש"מ לבאר טעמא דקרא. טעמי עונשי התורה, ולא הוכרח לפרש טעם זה אלא להסיר הקושי יי

(39*) פרש"י קדושין שם.
(40) ראה מדרז"ל עה"פ צהר תעשה (גח ו, טז. סנהי קת, ב. בר פליא, יא. ועוד) שמרגלית מאירה. ומי"מ פרש"י עה"ת שם (רק) אבן טובה — כי זהו כולל כו"כ מיני אב"ט. וראה לקו"ש ח"י ע' 19 בשוה"ג להערה 4.

(41) ועפ"ז מובן ג"כ מה שריב"ז ביאר רק הטעם דמה ראה און ולא ביאר גם הטעם דדלת (ולכא"ו אם נחית לפרש טעמא למה לא ביאר גם הטעם ע"ז) — כי ריב"ז אין כוונתו לבאר טעם הדבר אלא לתרץ

קדמו אדם בבית המדרש יי, ובשעת החורבן דאג שתתקיים תורה בישראל וביקש "תן לי יבנה וחכמי יי".

ודבר זה הורה ריב"ז לכא"א, וכמו ששנה באבות יי "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכן נוצרת". והיינו שזוהו תכליתו של כל אדם, גם של בעל עסק יי, ועיקר ענינו בחיים.

וזהו שמדגיש רש"י: דבר זה ריב"ז (שענינו תורה) אמרו, והיינו, דהתורה ציוותה לשאת אשה ואמרה הוא אמר ויהי — זו אהבת האשה כו' כנ"ל ומ"מ ציוותה עליו שאחר שש שנים יצא לחפשי,

וכן התורה הודיעה יי כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ומ"מ ציוותה "לא תגנוב".

י"ד. ועוד מצינו בריב"ז שהפליא מאד ענין גמ"ח, וכמסופר באבות דר"נ יי שריב"ז ותלמידו ר' יהושע עברו על יד מקום המקדש וראו בית המקדש בחורבנו, אמר ר' יהושע "אוי לנו ע"ז שהוא חרב", ענהו ריב"ז "אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת כמותה ואיזה זה גמ"ח" — השווה ענין גמ"ח לענין ביהמ"ק.

(47) טוכה כה, א.

(48) גיטין שם, ב.

(49) פ"ב מ"ח.

(50) כדמשמע מהל' "אם למדת תורה הרבה" דהיינו יותר מכפי השיעור הקצוב לו ות"ח ויושבי אוהל שיעורם הוא "והגית בו יומם וליילה" כפשוטו (ראה בארוכה הל' ת"ת לאדה"ז פ"ג ה"ד).

(51) ראה טו, יא.

(52) פ"ה, ה.

בסגנון אחר קצת: במענה להשאלה "ומה ראה אוון להרצע": א) "אמר ריב"ז כו' יי", ב) "ר"ש הי' דורש כו' יי".

ט. ובכדי להסביר גם לתלמיד ממולח שיטעון דסו"ס למה יענש ב" עונש חמור כ"כ הרי העון דגניבה זו אינו חמור כסתם "לא תגנוב", שהרי גונב מצד דחקו; וגם על אומרו "א- הבתי את אדוני" קשה לעונשו עונש חמור כ"כ שהרי טוען ג"כ "אהבתי גו' את אשתי ואת בני", כנ"ל,

מביא רש"י שטעם זה אמרו "ר"י בן זכאי":

כל ענינו של ריב"ז (לאחרי שנקרא רבן) הי' לימוד התורה, הגם שהי' בעת החורבן ולאחריו שאז הי' מצב של דחקות ועניות וכו' יי, וכמרז"ל יי "מ' שנה עסק בפרקמטיא) ארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד", ולא הלך ד' אמות בלי תורה כו', ולא

(45) ראה גיטין נו, א ואילך, ובכ"מ.

ועפ"י תתורץ קושיית התויו"ט על פרש"י בסוף מסי' סוטה: דבמשנה "משמת ריב"ז בטל זיו החכמה" כתב רש"י "זה לא ידענא מאי היא" והקשה עליו בתויו"ט "אמאי לא מפרש כעין שמפרש לזיו הכהונה דלקמן" — (על "משמת ר' ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה" דפי' רש"י "שהי' חכם ועשיר וכהנים רבים אוכלים על של' תנו" ולכאורה הרי אפשר לפרש כן גם בריב"ז, שהי' עשיר ות"ח רבים אוכלים על שלחו ומשמת בטל כו').

אמנם עפ"י המבואר מובן שא"א לרש"י לפרש כן — דאפי' את"ל שריב"ז הי' עשיר קודם החורבן אין לפרש זה במשנה, כי בזמן החורבן ולאח"י הי' מצב דעניות וכו' וזה הי' הרבה שנים לפני הזמן ד' "משמת ריב"ז בטלה כו'").

(46) סנה' מא, א.

נוצרת" זוהי תכלית ירידת גשמתו ושליחותו בעולם, ומכיון שזהו ציווי הקב"ה המח' ומהווה את הכל הרי בודאי יתן לו הכח והיכולת הדרושים למלאות שליחותו בעולם, דהיינו שגם בימי החול בעסקו בעניניו הגשמיים אינו משועבד להם, אין עסקו באופן של "עבד לעבדים" כ"א אדרבא מש" תמש בהם — לצרכו האמתי, להיות עבד להקב"ה. וכשבא יום הש"ק מקדש, מבדיל ומגב' א"ע לגמרי מעניני חול ועסקו" הוא — לימוד התורה ועבודת השי"ת.

וע"י הנהגה זו בעסק התורה" (והמצות) יוצא האדם לחפשי מגלותו הפרטי, ועי"ז מקרב גם היציאה מה" גלות הכללי — וע"ד שמצינו בריב"ז שבשעת החורבן עצמו פעל אצל מחד" ריבי ביהמ"ק שיתנו לו יבנה וחכמי" — תורת סנהדרי גדולה" — וע"י העסק בתורה נעשה האדם בן חורין, ובמהרה נזכה לביאת המשיח" ולבנין

זה מרמז רש"י בהביאו שטעם זה אמרו ריב"ז כי עי"ז מובן יותר טעם הדבר שנרצע: גם מי שנמצא במצב של דחקות ועניות דאגה לו תורה וציוותה "אם כסף תלוה את עמי — חובה", ומכיון שזה חובה הרי בודאי ה' מוצא כו"כ שילוהה, והי' לו להשתדל וללות גמ"ח ולא לעבור על ציויים אלו.

יא. מהענינים ד"יינה של תורה" שבפרש"י דילן:

יש הטורדים כ"כ בעסקיהם הגשמיים במשך ששת ימי החול עד שהם "עב" דים לעבדים", לרצונם הגשמי כאדם זה הקונה אדון לעצמו למשך ששת שנים, וגם בבוא יום "השביעי" יום השבת קדש שבו צריך לצאת חפשי", לשבות ולנוח מכל עניני חול — אינם רוצים לצאת חפשי ולשחרר עצמם מאהבתם ושעבודם לעניניהם הגשמיים, וטורדים ומטרדים הם ב" עניני העולם.

ועי"ז באה ההוראה: הקב"ה ציווה "כי לי בניי עבדים" — ענינו של האדם הוא עבודת השי"ת בלימוד התורה (וקיום המצות"), "כי לכך

שלמי נקי בשם מצוה סתם כו' (וראה ירוש' פאה בסופו). אגה"ק סל"ב).

56) שר"ע אדה"ז סר"צ ס"ה, וראה ילקוט שמעוני ריש פ' ויקהל, אגה"ק בסופו. וראה לקו"ש ח"ו ע' 217 הערה 47.

57) ולהעיר ממרו"ל (קדושין ל, ב) אם פגע בך מנזל זה משכחו לביהמ"ז, וראה ג"כ לקו"ש ח"ב ע' 371 כביאור מחז"ל (אבות פ"ו מ"ב) "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" שעי" העסק בתורה מש" תחררת הנשמה מגלותה בגוף ונפש הבהמית. 58) ר"ה כט, ב. שם לא, סע"א.

59) ראה רמב"ם הל' מלכים סס"א: יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות . . . ויכוף כל ישראל לילך בך ולחוק בך. . . ובנה מקדש במקומו וקבץ נחוי ישראל כו' (וידוע אשר מדייק הרמב"ם גם בסדר דבריו. וראה ג"כ התחלת הפרק שם).

53) פרשתנו כב, כד. ובפרש"י שם, וראה לקמן שיחה ב' לפרשתנו.

54) ראה פ"י התורה לרכנו אברהם בן הרמב"ם. וראה ג"כ ירושלמי הובא לעיל הערה 6. ולהעיר ג"כ מ"ש בחוקוני על עבד שנמכר בגניבתו — דמורה על העדר היר"ש שלו "דחליל ברייתא ספי מהקב"ה . . . כמו ששנו רבותנו . . . אמר להם (רי"ז) זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו כו"ל.

55) ולהעיר שגמ"ח — דהשווה ריב"ז לביהמ"ק — היא כללות המצות (לקו"ת ראה (כג, ג) ובכ"מ. ובתניא פל"ז דביר"ד

בית המקדש והדלת והמזוזה" (שהיו רי' "ס", יתגלו וישלימו יי בנין בית עדים במצרים) ש"טבעו בארץ שע" המקדש במילואו.

(משיחת ש"פ משפטים תשל"ל)

60) איכה ב, ט. וראה במד"ר פט"ו יג: שערי ביהמ"ק במקומן נגזזו שנאמר טבעו בארץ גוי, וכ"ה באיכ"ר פ"ב יג (עה"פ). וכ"ה גם בזה"א ג, א. וראה תו"ת עה"פ אות לט.

ירוש' מגילה פ"א הי"א ועוד) שמשיח יבנה ביהמ"ק. וראה ג"כ לקמן ע' 185'6 ובהגסמן שם הערה 39, 42.

61) זע"פ יז יש לתוּך ב' הדיעות ש' במאמרי רז"ל בנוגע למקדש דלעתיד; ראה תנחומא ס"פ פקודי, זח"א כח, א. רש"י ותוסי' סוכה מא, סע"א שהבנין דלעתיד יתגלה מן השמים (בגוי ומשוכלל), אבל ברמב"ם הל' מלכים (רפ"א ובסופו — ע"פ וע"פ הג"ל י"ל שהביהמ"ק ירד מן השמים אבל הדלתות "שערי" ש"טבעו בארץ" (ש' הן היו בידי אדם) יעלו ויתגלו ויעמידום במקומם, והמעמיד הדלתות נחשב כאילו בנאו כולו — ראה ב"ב נג, ב. וראה שערי זהר ל"סוכה שם.